

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/199885,Upamietnilismy-wybitna-pisarke-Zofie-Kossak-Szczucka.html>
03.05.2024, 03:56

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę - Zofię Kossak-Szczucką

9 kwietnia 2024 r. w Górkach Wielkich, w 56. rocznicę śmierci, upamiętniliśmy Zofię Kossak-Szczucką (II voto Szatkowska) - wybitną pisarkę, charyzmatyczną konspiratorkę z okresu okupacji hitlerowskiej, więźniarkę KL Auschwitz i Pawiaka, która w 1945 r. została zmuszona do emigracji i skazana w stalinowskiej Polsce na artystyczne zapomnienie.

Bezценne dziedzictwo Zofia Kossak 1889-1968

Zofia Kossak Szatkowska

Górki Wielkie

Dwór górceki był obszerny, bardzo stary, bez przesadnych wygód, urządzony z nobliwą prostotą (...) Grube kamienne mury, białe ściany, jasne tapety w salonie, podłogi z heblowanych desek i piec kafłowe w pokojach. (...) lodowaty w zimie, przyjemnie chłodny w upalne lato.

Anna Szatkowska, 1897-1980. Wspaniałość, Kraków 2006, s. 148

Tu przeżyłam nową młodość i nową miłość. Tu płynęły lata szczęścia matzńskiego, rodziny dwojga dzieci. (...)

Po utracie dobytku na Wołyniu Tadeusz Kossak wraz z żoną wydzierżawili dwustuletni dwór w Górkach Wielkich na Śląsku Cieszyńskim. W 1923 roku u rodziców zamieszkała Zofia Kossak z synami, gdzie ponownie próbowała ułożyć sobie życie po śmierci męża Stefana Szczuckiego.

W 1925 roku wyszła za mąż za Zygmunta Szatkowskiego.

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Na zdj. prezes IPN dr Karol Nawrocki. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Upamiętniliśmy wybitną pisarkę – Zofię Kossak-Szczucką. Fot. Mikołaj Bujak (IPN)

Uroczystość rozpoczęła się od odprawienia modlitwy przez ks. Romana Berke – proboszcza parafii Wszystkich Świętych i złożenia kwiatów na cmentarzu parafialnym w Górkach Wielkich. Następnie w Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiwej odbyła się promocja publikacji *Ja i moje książki to jedno. Rozważania o pisarstwie Zofii Kossak* autorstwa prof. Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz oraz prof. Zdzisławy Mokranowskiej z udziałem autorek. Dyskusję prowadziła prof. UŚ Lucyna Sadzikowska.

Zofia Kossak to konspiratorka i autorka wielu tak ważnych konspiracyjnych, publicystycznych tekstów jak „Protest!” czy „Dekalog Polaka”, które, gdy czyta się po latach, widzi się właściwie słowo zamienione w życie, słowo zamienione w

czyn, słowo, które stawało się ciałem, a nie było tylko słowem zapisanym i zaprotestowanym przez Zofię Kossak, co pokazuje jej wielką szlachetność, odwagę i determinację – powiedział podczas otwarcia spotkania prezes IPN dr Karol Nawrocki.

W wydarzeniu uczestniczyła wnuczka pisarki Anna Fenby-Taylor.

Wydarzenie zostało zorganizowane przez Instytut Pamięci Narodowej wraz ze Starostwem Powiatowym w Cieszynie, Gminą Brenna oraz Muzeum Zofii Kossak-Szatkowskiej.

Projekt został objęty Patronatem Honorowym Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy.

Partnerem projektu jest Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji w ramach Programu Wspierania Pamięci Narodowej.

* * *

Ja i moje książki – to jedno. Rozważania o pisarstwie Zofii Kossak to publikacja niezwykle potrzebna zarówno ze względu na pamięć o pisarce, jak i z powodu oczekiwań czytelników, którzy nierzadko mogą ulegać opiniom fałszującym znaczenie twórczości, a także często poszukują busoli wskazującej punkty orientacyjne dla interpretacji dzieł literackich, oczekują podpowiedzi na temat przydatnych w lekturze kontekstów czy wreszcie liczą na unaocznienie istotnych aspektów i wymiarów czytanych książek. Autorki skupiły się na oświetleniu tych zdarzeń z życia pisarki, które stanowiły węzłowe punkty jej życiorysu. Podobnie postąpiono z przywoływanymi tu utworami. Ich dobór nie jest dziełem przypadku. Ilustrują one wypowiedzi autorek, dotyczących najważniejszych dla pisarki zagadnień, zdarzeń, miejsc i ludzi.

Pozycja ukaże się w ramach serii wydawniczej „Literatura i Pamięć”, której idea jest ukazywanie szerokiemu gronu czytelników najwybitniejszych autorów i dzieł, które w czasach komunistycznej cenzury nie miały szans na pełne zaistnienie w świadomości społecznej lub które w ramach polityki kulturalnej PRL były przesłaniane stereotypowymi, tendencyjnymi interpretacjami. Wydawnictwo obejmuje swoim zakresem nie tylko literaturę XX w., ale również wybrane sylwetki pisarzy, utwory i zjawiska z wcześniejszych okresów, które – zdaniem twórców serii – warte są przypomnienia i nowych odczytań.

Nie można opowiadać dziejów Polski, pomijając ogromną rolę literatury. Bez niej są one kalekie i uboższe. Nie można zrozumieć własnej tożsamości bez rozpoznania ducha polskości zapisanego w wybitnych, a czasem zapomnianych dziełach literackich. Literatura polska, zwłaszcza od epoki zaborów aż do czasów nam najbliższych, rozwijała się w ścisłym związku z dziejami narodu – w kraju, na emigracji, na zesłaniach, w różnych obiegach wydawniczych.

Seria została stworzona z myślą zarówno o miłośnikach literatury, jak i pasjonatach historii. Jej adresatami są zwłaszcza nauczyciele języka polskiego i nauczyciele historii oraz studenci historii i polonistyki. Nauczycielom seria ma pomagać w realizacji nowej podstawy programowej w zakresie przedmiotów humanistycznych, studentom – dostarczać wiedzę poszerzającą horyzonty, a wszystkim czytelnikom – lekturę atrakcyjną i pogłębiającą podstawy duchowej więzi z Ojczyzną.

* * *

Zofia Kossak 1 v. Szczucka, 2 v. Szatkowska, krypt. „Kos”, Z. K., pseud. konsp. Sikorska, Śliwińska, (1889–1968) powieściopisarka.

Ur. 8 sierpnia w Kośminie k. Dębłina w woj. lubelskim, w środowisku ziemiańskim. Wnuczka malarza J. Kossaka, córka Anny z Kisielnickich i Tadeusza, majora Wojska Polskiego (WP), również malarza. Dzieciństwo i młodość K. upłynęły w Kośminie, a następnie we wsi wołyńskiej Skowródky, którą dzierżawił jej ojciec od 1910 r. od Józefa Potockiego. Początkowo K. odbierała wykształcenie domowe, chłonąc znajdującą się w bogatym księgozbiornym literaturę polską i francuską. Jej największą fascynacją czytelniczą był Sienkiewicz. Jeszcze w czasie pobytu w Kośminie uczyła dzieci w wiejskiej szkole. Zajęcie to kontynuowała następnie w szkole Polskiej Macierzy Szkolnej na Powiślu w Warszawie, gdzie od 1906 r. korzystała z wykładów tzw. „Latającego Uniwersytetu”. W 1. 1913–1914 odbywała studia malarskie w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych i w szkole rysunkowej w Genewie.

K. zadebiutowała w 1913 r. pod krypt. „Kos” opowiadaniem o losach psa pt. *Bulli zaginął* („Wieś i Dwór” 1913, T. 4). W 1915 r. wyszła za mąż za Stefana Szczuckiego, administratora majątku Nowosielica sąsiadującego ze Skowródkami i osiadła na Wołyniu. W czasie rewolucji 1917 r. rodzina Kossaków została wypędzona z Wołynia. Przeżycia te stały się tematem *Pożogi* (Kr. 1922; 8 wydań, tłumaczenie angielskie i japońskie). W 1922 r. zmarł we Lwowie jej mąż S. Szczucki. K. osiadła u ojca, który po odejściu z wojska wydzierżawił majątek w Górkach Wielkich na Śląsku Cieszyńskim. K. związała się ze Śląskiem Cieszyńskim, wprowadzając wątki śląskie także do swego pisarstwa.

W 1924 r. K. wydała powieść *Beatum Scelus* (Kr. 9 wydań polskich, tłumaczenia chorwackie, niemieckie i włoskie) opowiadającą o dziejach obrazu Matki Boskiej Kodeńskiej, inicjującą powieściopisarstwo historyczne. Następnym utworem z tego cyklu była powieść *Z miłości* (Kr. 1926, 5 wydań polskich, tłumaczenia chorwackie, czeskie, niemieckie, włoskie), poświęcona św. Stanisławowi Kostce. W 1926 r. ukazały się *Kłopoty Kacperka góreckiego skrzata. Baśń* (Kr., 4 wydania polskie) – pierwszy utwór K. związany tematycznie ze Śląskiem Cieszyńskim. Do tego cyklu należały opowiadania *Wielcy i mali* (Kr. 1927, 2 wydania). W 1929 r. K. napisała przedmowę do tomu nowel G. Morcinka *Serce za tamą*, wprowadzając w ten sposób Śląsk do literatury polskiej. W 1932 r. ukazał się *Nieznany kraj* (W., 6 wydań polskich), opatrzony wstępem Z. Szatkowskiego.

Książka ta prezentująca drogę Śląska do Polski wzbudziła żywe zainteresowanie, nie tylko w Polsce, lecz i w Niemczech, a jej tytuł stał się wkrótce obiegowym określeniem Śląska. Autorka otrzymała za nią „Śląską Nagrodę”. Obraz średniowiecznego Śląska zawiera *Legnickie Pole* (Kr. 1930, 10 wydań polskich, przekłady czeski, niemiecki, słoweński), którego treść osnuta jest wokół konfliktu chrześcijaństwa z mongolskim Wschodem.

W 1925 r. K. poślubiła majora Wojska Polskiego i historyka wojskowości Zygmunta Szatkowskiego, z którego wiedzy historycznej nierzadko korzystała.

Tematykę historyczną K. kontynuowała w *Złotej wolności* (Kr. 1928, 14 wydań polskich, tłumaczenie szwedzkie), poświęconej ariańskiej rodzinie Pieleszów. Powieść ta jest wyrazem fascynacji K. sarmatyzmem, a także, co stanowiło odtąd znamiennej cechą jej pisarstwa, świat przedstawiony został wykreowany w sposób zgodny ze światopoglądem katolickim. W 1929 r. K. ogłosiła tom opowiadań o charakterze hagiograficznym pt. *Szałeńcy Boży* (Kr., 6 wydań, tłumaczenia niemieckie, słowackie, włoskie).

Dla młodych czytelników K. napisała obrazek sceniczny pt. *Na drodze* (Kr. 1927, 3 wydania polskie) oraz powieści *Ku swoim* (P. 1930) oraz *Topsy i Lupus* (P. 1931, 3 wydania). Z myślą o młodym odbiorcy powstał także dramat: *Przekłęte srebro*, którego prapremiera odbyła się w Teatrze Polskim w Katowicach 22 IV 1933 r. Do młodzieży były także adresowane jej kolejne teksty, m. in. powieść *S. O. S. Ratujcie dusze nasze* (P. 1934). K. była entuzjastką harcerstwa. Współpracowała blisko z Instruktorską Szkołą na Buczu k. Górek Wielkich Szkołą Instruktorów Zuchowych w Nierodzimiu, Harcerską Męską Szkołą Instruktorską w Górkach Wielkich i Uniwersytetem Ludowym w Nierodzimiu, ZHP w Niemczech. Efektem tej fascynacji był tom reportaży *Szukajcie przyjaciół. (Na zlocie skautów całego świata w Gödöllö)* (Kat. 1934, 3 wydania polskie).

Kolejne plany pisarskie K. łączyły się ze średniowiecznymi krucjatami, toteż wyjechała ona do Paryża, szukając materiałów historycznych. Te poszukiwania trwały 6 lat. K. dotarła też – aby poznać drogę rycerzy – do Ziemi Świętej. Zwiedziła ponadto Ateny, Egipt, i Stambuł. Wrażenia zawarła w książce *Pątniczym szlakiem* (P. 1933, 2 wydania polskie). Temat krucjaty mającej na celu zdobycie Jerozolimy opracowała w czterotomowym cyklu *Krzyżowcy* (13 wydań polskich, tłumaczenia: angielskie, chorwackie, czeskie, hiszpańskie, holenderskie, niemieckie, słoweńskie, włoskie). Powieść wywołała żywą dyskusję zarówno nad kreacją świata przedstawionego, jak i warsztatem pisarskim. Za *Krzyżowców* K. uzyskała w 1937 r. nagrodę czytelników „Wiadomości Literackich” oraz Hiszpański Krzyż Zasługi Zakonu Rycerskiego św. Łazarza I klasy.

Tematykę *Krzyżowców* kontynuowała w *Królu trędowatym* (P. 1937, 10 wydań polskich, tłumaczenia: angielskie, czeskie, duńskie, hiszpańskie, litewskie, fińskie, norweskie, portugalskie, szwedzkie i włoskie). Także za tę powieść otrzymała Hiszpański Krzyż Zasługi Zakonu Rycerskiego św. Łazarza I klasy.

W 1936 r. K. przyznano złoty wawrzyn Polskiej Akademii Literatury, Złoty Krzyż Zasługi i

Krzyż Kawalerski Odrodzenia Polski. Wkrótce. K. powróciła do pisarstwa dla dzieci i młodzieży, tworząc cykl opowiadań o przeszłości Polski – od czasów najdawniejszych aż po 1918 r. – pt. *Bursztyny* (P., 5 wydań polskich). Także w 1936 r. K. wydała powieść o zdobyciu Konstantynopola w 1453 r. przez Turków pt. *Puszkarz Orbano* (Lw., 4 wydania polskie, tłumaczenia czeskie i słowackie). Wydana w 1938 r. opowieść o Biskupinie zatytułowana *Gród nad jeziorem* (W.. 4 wydanie krajowe) adresowana była także do młodzieży. W tym roku ukazał się kolejny tom reportaży ze skautowego Jamboree pt. *Laska Jakubowa* (W. 1938, 2 wydania polskie) oraz szkic powieściowy *Warna* (4 wydania krajowe). Z roku następnego pochodzi powieść historyczna *Trembowla* (P.). W 1. 1929–1939 K. przygotowała do wypisów J. Balickiego i S. Maykowskiego 37 opowiadań z dziejów Polski oraz kilka drobniejszych tekstów. Równocześnie K. kontynuowała powieściopisarstwo historyczne dla dorosłych. Do wątków *Krzyżowców* powróciła w dwutomowej powieści *Bez oręża* (P. 1937, 9 wydań polskich, tłumaczenia: angielskie [5 edycji], czeskie, duńskie, fińskie, francuskie, hiszpańskie, niemieckie, norweskie, portugalskie, słowackie, szwedzkie). Za tę powieść K. otrzymała Hiszpański Krzyż Zasługi Zakonu Rycerskiego św. Łazarza I klasy. K. zaczęła pisać większą powieść – osadzoną w realiach – XVII w. o Kazimierzu Korsaku pt. *Suknia Dejaniry*. Drukowała ją w odcinkach „Gazeta Polska” w 1939 r. Wydanie książkowe ukazało się dopiero po wojnie (P. 1948, 3 wydania polskie, tłumaczenie angielskie). Nigdy nie była związana z żadnym ugrupowaniem literackim, raz w 1930 roku na prośbę Gustawa Morcinka dała swój tekst do „Czartaka”, co później mylnie interpretowano jako związek pisarki z Emilem Zegadłowiczem^[1].

Okres okupacji K. spędziła w Warszawie, bardzo aktywnie współpracując w konspiracji i ruchu oporu. Już w październiku 1939 r. współredagowała dla młodzieży gazetki „Orlęta” i „Polska Żyje”. Od 1941 r. poszukiwało jej gestapo za działalność przedwojenną na Śląsku, a zwłaszcza za *Nieznany kraj*. Ukrywała się pod pseudonimami Zofia Sikorska, Zofia Śliwicka, Weronika, Ciotka. Współorganizowała Front Odrodzenia Polski (FOP), a od końca 1942 r. stała na jego czele. Równocześnie była redaktorką miesięcznika „Prawda” (do sierpnia 1943 r.), pisywała też do „Prawdy Młodych” redagowanej przez W. Bartoszewskiego i innych katolickich czasopism konspiracyjnych. Współpracowała z Delegaturą Rządu Polskiego w Londynie, Komisją Walki Cywilnej, Komitetem Ratowania Żydów („Żegota”). Pisała w tym czasie powieść dla młodzieży pt. *Orlęta* o życiu i działalności konspiracyjnej młodzieży warszawskiej w 1940 r. Tekst ów się spalił. Ok. 1942 r. na podstawie relacji osób zwolnionych z Oświęcimia oraz wywiadu podziemia napisała broszurę pt. *W piekle*. Nakładem FOP została dwukrotnie wydana książka *Jestem katolikiem... Jakim?...* charakteryzująca typ religijności polskiej oraz broszura *Pod dyktatem Berlina* polemizująca z próbami przeszczepienia na polski teren neopogańskiej doktryny Rosenberga. W broszurze *Sprawiedliwie* K. omówiła bierną postawę katolików niemieckich wobec hitleryzmu. Sama kolportowała wydawnictwa podziemne, zajmowała się teatrem, czuwała nad artystycznie uzdolnioną młodzieżą. Była niezwykle aktywna w akcji ratowania Żydów. W 1942 r. napisała odezwę wydaną przez FOP jako ulotka pt. *Protest*. Była bez reszty oddana akcji „Żegota”, narażając życie własne i najbliższej rodziny. W dn. 25 września 1943 r. została aresztowana i osadzona na Pawiaku, a po

dziesięciodniowym pobycie wywieziona do Oświęcimia. W kwietniu 1944 r. ponownie przewieziono ją na Pawiak z wyrokiem śmierci. Ponieważ ciężko zachorowała, znalazła się w szpitalu, gdzie leczyła ją dr Anna Czuperska. Dzięki staraniom Delegatury Rządu została uwolniona 28 lipca 1944 r. Mimo złego zdrowia zaangażowana była w powstanie warszawskie: pisała do „Biuletynu Informacyjnego”, „Barykady Powiśla”, wydała numer miesięcznika „Prawda”, współpracowała z powstańczym radiem. Brała udział w walkach na Starówce, gdzie walczyły także jej dzieci: Witold i Anna.

Po upadku powstania K. zamieszkała w Częstochowie pod fałszywym nazwiskiem, nie dekonspirując się jeszcze i czekając na polecenia Delegatury Rządu. Pisała wówczas wspomnienia oświęcimskie pt. *Z otchłani* (Częstochowa 1946, 4 wydania polskie, tłumaczenia: francuskie, włoskie). W czerwcu 1945 r. K. otrzymała wezwanie do Jakuba Bermana do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Berman polecił K. natychmiastowy wyjazd z Polski i załatwił „od ręki” paszporty dla niej i jej córki Anny. Twierdził, że w ten sposób spłaci dług za uratowanie jego bratanków z getta warszawskiego. Nie jest prawdą powszechnie utarta opinia, iż pisarka wyjechała z misją PCK. W sierpniu t.r. udała się wraz z córką przez Szwecję do Anglii, gdzie przebywała do 1956 r. prowadząc wraz z mężem farmę hodowlaną. Dwa lata spędziła w Londynie na rekonwalescencji i zbieraniu materiałów do powieści o Abrahamie pt. *Przymierze* (Londyn 1952, 4 wydania polskie, tłumaczenia: angielskie, duńskie, niemieckie). Pracowała nad nową wersją powieści *Beatum Scelus*, która pod zmienionym tytułem *Błogosławiona wina* ukazała się w Londynie w 1953 r. Ogłosiła zbiór gawęd o polskich tradycjach i obyczajach pt. *Rok polski. Obyczaj i wiara* (Londyn 1955, 3 wydania polskie), będący wyrazem nostalgii za krajem. W Anglii powstał także 1 tom sagi rodzinnej *Dziedzictwo* (Londyn 1956, 6 wydań polskich). Wraz z mężem K. prowadziła farmę hodowlaną w Trossell w Kornwalii. Wl. 1953–1955 była członkiem PEN-Club Polish Writers in Exile, w 1956 r. otrzymała od Stowarzyszenia PAX nagrodę literacką im. Pietrzaka.

W 1957 r. wraz z mężem K. powróciła do kraju. Początkowo mieszkała w Warszawie, później od 1958 r. już na stałe w Górkach Wielkich. Tu podjęła intensywną pracę pisarską. Powstały 2 dalsze tomy *Dziedzictwa* (cz. 2 – 1964, 3 wydania polskie; cz. 3 – W. 1967 wspólnie z Z. Szatkowskim). Pozostałe fragmenty znajdują się w rękopisie. W 1960 r. wydała wraz z mężem *Troję północy* (W., 3 wydania polskie) poświęconą dziejom Słowian zamieszkujących w średniowieczu między Odrą i Łabą. W zbiorze legend *Ognisty wóz* (W. 1963) opracowała dla dzieci znane wątki hagiograficzne oraz rodzime przekazy historyczne. Dla dzieci napisała także popularne gawędy o *Kochanowskim pod Lipą* (W. 1962) oraz tom opowiadań *Prometeusz i garncarz* (W. 1963).

K. zmarła 9 IV 1968 r. w szpitalu w Bielsku-Białej. Została pochowana na cmentarzu w Górkach Wielkich. W domu, w którym mieszkała, jest obecnie Muzeum jej imienia.

[1] Tak np. twierdzi Krzysztof Dybciak w książce....

Polecamy publikacje IPN:

- [Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Zdzisława Mokranowska, *Ja i moje książki – to jedno. Rozważania o pisarstwie Zofii Kossak*](#)
- [Martyna Grądzka-Rejak: *Kto nie potępia – ten przyzwala. „Protest” Zofii Kossak-Szczuckiej*](#)
- [Marek Klecel: *Ocalona z zagłady. Żywot heroiczny Zofii Kossak \(1889–1968\)*](#)
- [Wystawa o Zofii Kossak-Szczuckiej](#)